

Pauli Rautiainen

Suomalainen taiteilijatuki

Valtion suora ja välillinen
taiteilijatuki taidetoimikuntien
perustamisesta tähän päivään

TAITEEN KESKUSTOIMIKUNTA, TUTKIMUSYKSIKÖN JULKAISUJA N:o 34
ARTS COUNCIL OF FINLAND, RESEARCH REPORTS No 34

Taiteen keskustoimikunta
Arts Council of Finland
2008

© tekijä ja taiteen keskustoimikunta 2008

Kansi: Kari Piippo
Taitto: Jussi Hirvi

ISBN 978-952-5253-70-2
ISSN 1796-6612

 Lönnerberg Print
Helsinki 2008

Yhteenveto

Tässä julkaisussa on luotu yleiskatsaus valtion taiteilijatukeen ja sen kehittymiseen nykymuotoisen taidetoimikuntalaitoksen vuonna 1968 alkaneen toimintakauden aikana. Tarkastelun kohteena on ollut niin pääosin apurahoina jaettava suora taiteilijatuki kuin pääosin verotukseen, sosiaaliturvaan ja tekijänoikeusjärjestelmään kytkeytyvä välillinen taiteilijatuki.

Suomalainen apurahoina ja avustuksina jaettava taiteen tuki muodostuu kolmesta päälohkosta: (1) suoraan taiteilijoille apurahoina ja avustuksina jaettavasta tuesta, (2) valtionosuusrahoituksen (vos) piirissä olevien taidelaitosten tuesta sekä (3) muiden taideyhteisöjen julkisesta tuesta. Julkinen tuki suodattuu taiteilijoille eri taiteenaloilla niille ominaisen ansaintalogiikan mukaisesti yhden tai useamman edellä käsitellyn lohkon välityksellä. Suoran taiteilijatuen merkitys on siten eri taiteilijaryhmien keskuudessa erilainen. Siinä missä kuvataiteessa, kirjallisuudessa, mediataiteessa ja valokuvataiteessa suoralla taiteilijatuella on alojen perinteisen ansaintalogiikan puitteissa keskeinen asema, niin esimerkiksi näyttämötaiteilijoiden ja arkkitehtien kohdalla suora taiteilijatuki on ollut lähinnä täydentävässä roolissa.

Valtion suoran taiteilijatuen perustan muodostavat vuonna 1970 käyttöön otetut valtion 0,5–5-vuotiset taiteilija-apurahat, joiden tarkoituksena on mahdollistaa etevälle ammattitaiteilijalle mahdollisuus keskittyä apurahakauden ajaksi täyspainoisesti omaan taiteelliseen työskentelyynsä. Taiteilija-apurahoja täydentävät valtion taidepalkinnot, työskentelyapurahatyypiset kirjasto- ja näyttöapurahat sekä peruseräatteiltaan työskentelyapurahoihin verrattavissa olevat taiteilijaprofessorin virat. Näiden tukimuotojen kautta on 1970-luvun puolivälistä lähtien jaettu vuosittain 60 % taiteilijatuesta.

Toisen osan valtion suorassa taiteilijatuessa muodostavat taiteilijoille ja taiteilijaryhmille kohdennetut projektituet. Alun perin projektituki jaettiin lähes yksinomaan taiteilija-apurahojen käyttöön yhteydessä luotuna kohdeapurahoina. Sittenkin kohdeapurahojen merkitys on pienentynyt, kun etenkin 1990-luvun ja 2000-luvun alun aikana on kehitetty suuri joukko erilaisia taustafilosofioiltaan joskus melko instrumentalistisia projektiapurahoja tanssi- ja musiikkiproduktioiden tuesta kuvataiteen ateljee- ja työpajatoiminnan tukeen. Suoran taiteilijatuen kasvu on viime aikoina keskittynyt projektitukiin. Niiden muo-

dossa jaettiin vielä 1981 vain noin kymmenesosa taiteilijatuesta, kun vuonna 2006 niiden muodossa jaettiin jo viidesosa tuesta.

Kolmannen osan valtion suorasta taiteilijatuesta muodostavat alueellisten taidetoimikuntien apurahat ja läänintaiteilijoiden toimet. Näihin tukimuotoihin käytetyt määrärahat kasvoivat voimakkaasti taidetoimikuntalaitoksen ensimmäisen toimintavuosikymmenen aikana eli 1960-luvun lopulta 1970-luvun lopulle. Sen jälkeen määrärahat eivät ole kasvaneet ja niinpä niiden suhteellinen osuus valtion taiteilijatuesta on laskenut vähitellen viidesosaan koko tuesta. Alueellisen taide-elämän edistämiseen tarkoitettujen määrärahojen kasvu onkin koko viimeksi kuluneiden kolmenkymmenen vuoden ajan ohjautunut muualle kuin alueellisten taidetoimikuntien jaettavaksi annettuihin apurahoihin: esimerkiksi aluekeskusverkon luomiseen eri taiteenaloille.

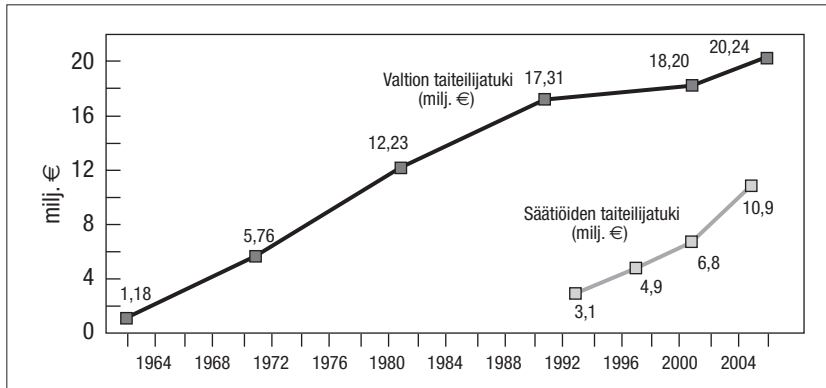
1960- ja 1970-lukujen taitteessa tapahtunut siirtymä hyvinvointivaltiollisen taidepolitiikan aikaan merkitsi suoraan taiteilijatukeen käytettyjen määrärahojen tuntuvaa korotusta. Valtion taidekomitea (KM 1965) oli ehdottanut yksinomaan taiteilijoiden työskentelyapurahoihin käytettävien määrärahojen kasvattamista yli kolminkertaiseksi, ja Tieteen ja taiteen työedellytyskomitean (KM 1969) lähes sellaisenaan toteutuneen ehdotukset menivät määrärahojen kasvattamisessa vielä pidemmälle. Kun Valtion taidekomitea asetettiin vuonna 1962, valtion suoraan taiteilijatukeen käytettiin vuoden 2006 rahanarvossa 1,2 miljoonaa euroa. Vuonna 1971, kun Valtion taidekomitean ja Tieteen ja taiteen työedellytyskomitean luoma apurahajärjestelmä oli otettu käyttöön, jaettiin taiteilijatukea noin viisi kertaa enemmän (vuoden 2006 rahanarvossa 5,76 milj. €).

Tämän jälkeen valtion taiteilijatuki on ollut koko taidetoimikuntajärjestelmän toiminta-ajan tasaisessa kasvussa. Valtion taiteilijatuen kasvu kuitenkin hiipui hieman 1990-luvun alussa, josta lähtien säätiöiden taiteilijatuki on kasvanut valtion taiteilijatukea nopeammin. 1990-luvun alussa valtio ja säätiöt jakoivat taiteilijatukea nykyrahassa mitattuna reilut 20 miljoonaa euroa, josta hieman alle 15 % tuli säätiöiltä. Tällä hetkellä ne jakavat taiteilijatukea reilut 30 miljoonaa euroa, josta jo reilu kolmannes tulee säätiöiltä. (Kuvio 27.)

Valtion suoraa taiteilijatukea täydentää välillinen taiteilijatuki, joka sisältää monimuotoisen joukon pääosin taloudellisia kannustimia ja rasitteita asettavaan oikeussäätelyyn nojautuvia tukimuotoja. Taloudelliset tekijänoikeudet perustavat oikeudenhaltijalle yksinoikeuden teoksen käyttöön ja irrottavat tekijänoikeusluovutukset sallimalla oikeudenhaltijuuden tekijyydestä. Näin ne luovat perustan teosten varallisuusarvoiselle vaihtoarvolle. Tämän jo sinällään välilliseksi taiteilijatueksi katsottavan järjestelyn lisäksi tekijänoikeusjärjestelmään liittyy eräitä erityisiä tuki-instrumentteja: tallennus- ja jäljentämismaksut, kuvataiteen jälleenmyyntikorvaus ja lainauskorvaus. Näiden

tekijänoikeudellisten tuki-instrumenttien lisäksi välillisen taiteilijatuon piiriin kuuluu vero-oikeudellisia tuki-instrumentteja: apuraha-tulon verovapaus, taiteen tukemiseen kohdistuvien lahjoitusten vähennysoikeus tuloverotuksessa, tuloverotuksen tulontasausmekanismi ja kulttuuripoliittisista syistä alennetut arvonlisäverokannat. Erityisenä sosiaalipoliittisena välillisen taiteilijatuon tuki-instrumenttina toimii lisäksi ylimääräisten taiteilijaeläkkeiden järjestelmä.

Kuvio 27. Valtion taiteilijatuon ja säätiöiden taiteilijatuon kehitys vuoden 2006 rahanarvossa

Luvut on muunnettu vuoden 2006 rahanarvoon käyttäen elinkustannusindeksiä.

Lähteet: HARAVA-rekisteri, taiteen keskustoimikunnan ja valtion taidetoimikuntien toimintakertomukset, taiteen keskustoimikunnan arkisto, Valtioneuvoston arkisto (opetusministeriön arkistoyksikkö), Karhunen 2007, Heikkinen 1995, KM 1965 ja Oesch 2008

Valtion taiteilijatuon kehitystä on leimannut rakenteellinen jähmeys. Sen keskeisin lähde on tukijärjestelmän kehittämistä leimannut pienten askelten politiikka, joka on samalla sekä taiteilijatukijärjestelmän suurin koossapitävä voima että tulevaisuuden uhka. Suoran taiteilijatuon kohdalla tukijärjestelmä on pirstaloitunut yhä hienojakoisempiin tuki-instrumentteihin⁶⁷ ja taiteellisen työn luokittelujärjestelmiin saman aikaisesti, kun taiteilijatukeen käytettyjen määrärahojen kasvu on heikentynyt. Välillisen taiteilijatuon kohdalla uusia innovatiivisia välillisen taiteilijatuon muotoja ei ole kehitetty ja joidenkin olemassa olevien – kuten esimerkiksi ylimääräisten taiteilijaeläkkeiden – merkitys on niihin osoitettujen resurssien niukkuuden johdosta marginalisoitunut. Myöskään yhteisöoikeudellisen sääntelyn kaltaisten ulkopuolisten tekijöiden luomien tai muokkaamien tuki-instrumenttien,

67 Taiteen keskustoimikunnan hallintotoimistossa on valmisteltu virkamies-työnä suoran taiteilijatuon tukimuotojen vähentämistä.

kuten lainauskorvauksen ja kuvataiteen jälleenmyyntikorvauksen, suhdetta suoraan taiteilijatukeen ei ole erityisesti tasapainotettu.

Keskeisimmät uhat, jotka voivat suistaa järjestelmän kriisiin, liittyvät taiteilijatuen rahoituspohjaan. Tunnetuin rahoituspohjaan rakentuva potentiaalinen kriisi liittyy rahapelimonopoliin tulevaisuuteen. Toinen rahoituspohjan kriisiuralle vievä tekijä on mahdollinen taloudellinen taantuma. Järjestelmän jähmeys voi murtua myös taiteellisen työn toimintaympäristöjen muutosten kautta. Tällaisia muutoksia ovat esimerkiksi taiteilijoiden monitaiteellistuminen suhteessa taidehallintoon rakenneistuneisiin taiteenaluokituksiin ja taidelaitosten fuusioitumiskehitys, joka voi vapauttaa uutta tilaa taiteilijaryhmille ja esimerkiksi näyttämötaiteen alueella produktiopohjaiselle taiteelliselle työskentelylle.

Tukijärjestelmän rakenteellisen jähmeyden hallittu purkaminen näyttäisi edellyttävän kaikkien sen taustalla olevien ja sitä ylläpitävien trendien suhteellisen samanaikaista purkamista eli toisin sanoen pienten askelten politiikasta luopumista. Esimerkiksi taiteilijatukeen käytettävien taloudellisten määrärahojen voimakas kasvattaminen ei yksin pura jähmeyttä, sillä jähmeyden purkamiseksi olisi sen ohella katkaistava poliittis-hallinnollisen ohjausjärjestelmän instrumentalismin vahvistumisen ja taidehallinnon organisaatorakenteen hienoja-koistumisen trendit.